

את זאת אני רואה בישראל, ואת זאת אני רואה בארצות הערביות.

איך הפכת לסוציאליסטית? מתי?

אחרי שהתגרשתי, הפכתי פמיניסטית. רציתי לעשות רפורמה בחוקי האיסלאם. אז חברי אמרו לי: את לא תאולוגית. אפילו אם תשתחררי כאשה — אם חברתך אינה משוחררת, האם תוכלי ליהנות מחרותך? התחלתי לחפש אידיאולוגיות, אשר ישנו באופן מוחלט את הכל: הגברים, הנשים, הדתות, המסורות, המעמדות, הכל.

האם את לאומנית פלסטינית?

לעת עתה, כן. אני מאמינה שתחילה צריכים להשיג עצמאות לאומית, ואחר-כך כל האומות צריכות למצוא פיתרון, אשר ישם קץ להתנגשויות הלאומיות. עלי להיות מציאותית. אני הפצה בעצמאות הפלסטיני גם, שהם אומה, ואני חלק ממנה. איני יכולה אלא לקבל את העובדה שעלי לפעול בהתאם לשאיפות של אומה זו. עד שהדרך תהיה פנוייה. הבסיס שלי הוא לאומיות, כפלסטינית. על בסיס הלאומיות הזאת אני מנסה, כי סוציאליסטית, לחבק את העולם כולו, ואז מתרחבים תחומי המאבק.

כשאת מדברת על עצמאות פלסטינית, למה את מתכוונת?

אני מתכוונת למדינה פלסטינית, בגדה המערבית וברצועת עזה.

מה יחסך לאש"ף?

זוהי תנועת השיחרור הפלסטינית. כל העולם מכיר בה בתור שכזו, אני מאמינה כי כמה מן הישראלים רואים אותה כך, ובמרוצת הזמן יהיו יותר ויותר ישראליים שבינינו זאת, ובאחד הימים — גולדה אמרה לסאדאת: "אני תלמתי שיבוא יום, וימנהיג ערבי אחד יקום ויגיד: ישראל קיימת, הבה נעשה עימה שלום." אני מאמינה כי יבוא יום ואחד המנהיגים הישראליים יקום ויגיד: אש"ף קיים, הבה נעשה עמו שלום. אולי זה יקרה בימי חיינו.

את פמיניסטית. מה פירושו שר דבר, להיות פמיניסטית ערבית, מוסלמית, כי רמאללה?

פירוש הדבר: להתמודד עם המון דברים מסובכים — מצד המישפחה, מצד החברה, מצד הגברים. האם גבר מקבל אשה שאינה משועבדת? קשה לאשה להצליח בחייה הפרטיים. להשיג שלום ולהיות בסדר עם גברים. כאשר היא תובעת בכל רגע להיות שווה לגברים. אני חושבת שזוהי בעייה גם בישראל, אפילו באמריקה.

מה היתה הבעייה במושפחתך?

להיות בלתי-תלויה לגמרי, לא להיות זקוקה לקבלת רשות לעשות מה שאני רוצה לעשות. לא מקבלים את זה בקלות. היה עלי לעבוד קשה כדי להשיג זאת.

איך התחתנת?

בדרך המסורתית. המישפחה מציגה גבר לפני הנערה, ואומרת לה: "זהו מועמד. האם את מקבלת אותו?" ואם הוא די יפה-תואר, או שיש לו מיקצוע או מישרה מכובדת, הנערה אומרת: "בסדר, אני מקבלת." מבלי שתהיה לה ההזדמנות להכיר אותו, או לקיים עימו ידידות או שיחות אינטימיות כלשהן. אסור לה לצאת עימו לקולנוע, או לגן ציבורי, אלא אחרי שתתמו על חוזה-הנישואין (איוניאמה). אחרי החתימה, מותר לה ללכת עימו לבקר קרובים, לקולנוע, לגן הציבורי. ואם קורה שהיא מתחילה להכיר אותו, ואומרת: "אני לא רוצה בו", הרי מבחינת החוק המוסלמי היא גרושה, אף שלא התחתנה עדיין כלל. מובן

הייתי רגילה לחשוב שכל הישראלים הם גדולים, גבוהים, עם שערות אדומות ונמשים

שההורים לא רוצים שבתם תהיה גרושה. לכן עליה להתחתן עם האיש הזה.

וזהו מה שקרה לך?

כן, ולא רק לי. לאלפי נערות ערביות. והאשה הערבית אינה יכולה להתגרש מבעלה. היו אמנם שינויים ב-20 השנים האחרונות, אך אלה הם רק שינויים על פני השטח בלבד.

אבל את התגרשת?

כן, התגרשתי ממנו. היתה לי הזדמנות להשיג גירושים. זה מאד בלתי-רגיל, לולא היתה מישפחתי רבתי-עוצמה. לא היתה לי הזדמנות כזאת. מה שמדאיג אותי הוא שרוב

המישפחות אינן די בעלות-השפעה, כדי שתהיה לבנותיהן ההזדמנות להתגרש כאוות נפשן.

איך תלחמי על שיחרור האשה?

צריכים לשנות את כל החברה. סופר אחד כתב: "חרות זה לא מה שאתה מרגיש, חרות זה איך שמתייחסים אליך האחרים." צריכים לשנות את החברה, כדי שזו תקבל אותך כאשה משוחררת. אחרת ימצאו אותי. כמו ישוע

אני לא רוצה שיצלבו אותי כמו ישוע הנוצרי. אני רוצה ליהנות מהחיים

הנוצרי. אבל אני לא רוצה להיות כמו ישוע. אני לא רוצה שיצלבו אותי. אני רוצה ליהנות מהחיים. כמו כל אדם אחר.

איך את עושה זאת כגרושה ברמאללה? איך את חיה שם?

אני גרה עם שתי בנותי, לינה בת 18 ונואר בת 15. בדירה קטנה מאד. וזהן את נותנת חופש?

עד כמה שאפשר. עד כמה שהאווירה מסוגלת לקבל. אני לא רוצה שהן תימצאנה, או תצולבנה. אני לא רוצה להיות רומנטית לגבי החופש. אני רוצה להיות חברה

עטיפת ספרה של כליפה.. הצבר

מקובלת בחברה שלי. אחרת לא אוכל לעבוד בה, ולהיות מכובדת עלייה. זאת לא צביעות. זוהי דיפלומטיה.

איך את מסבירה את ריכוזי הנשים כי אירגוני הפיראיון?

רוב האירגונים האלה הם רדיקליים, בצורה זו או אחרת. הם מאמינים שכל אדם בחברה צריך להתחלק באחריות במילחמת-השיחרור. כשהנערה מצטרפת לפעילות, וכשהיא מוכיחה שהיא אחראית, אין מסתכלים עליה כעל נקבה. היא חברה. לזה יש השפעה עליה. זה נותן לה את הנסיון להתמודד עם החיים בחברה שוות-זכויות. בשנת 1948 הלכו כל הנשים בשכם כשצעיפים על פניהן. כיום זה דבר נדיר, למצוא אשה מצועפת. אולי זה ביגלל המילחמות. אפילו המילה "כבוד" (שרף) משתנה עם הזמן. זה השתנה מ-1948 עד 1967. יש לנו פיתגם חדש: אל-ארד קבל אל-ערד. ("הארץ קודמת לכבודה המיני של האשה").

כשאשה בורחת מהארץ, מתוך פחד מפני הכובש, היא מגיעה להייר-מצוקה במחנות-פליטים, ושם היא מאבדת את הדבר שעליו היא רצתה לשמור.

כשנערותינו בורחות לעולם הערבי, זה כדי לשמור על כבודן. אך כשמתייחסים אליהן בעולם הערבי כאל עבדים, איזה מין כבוד הוא זה?

להגן על הארץ. זה להיות בעלת כבוד אמיתי. אני בטוחה שהישראלים עברו בעצמם חוויה כזו, ויכולים להבין אותה. החוויות שעברו עליכם, הישראלים, נותנות לכם מפתח להבנת החוויות שלנו.

וכך יש נערות המפקדות על פעולות פיראיון, כמו בפרשת אוטובוס-הדמים?

כן. לפני 20 או 30 שנה, איש בעולם הערבי לא היה יכול להעלות על דעתו שנערה תהיה מסוגלת לפקד על מיבצע כזה. זוהי דוגמה למה שמתרחש, ביחס למעמד האשה. אני לא מנסה להפוך אף אחד לגיבור, אלא להצביע על השינויים המתחוללים במאבק הפלסטיני.

את ראתי את הישראלים כפעם הראשונה כשכבשו את שכם?

זה היה ביום השלישי של המילחמה. תחילה ראיתי אלפים רבים של פליטים, שבאו מן המערב. זה היה נורא. אז ראיתי אוטובוס של אגד, מלא פליטים, עם כמה חיילים ישראליים. בחורים צעירים. הם היו כמו בחורים צעירים אחרים. לפתע נשכרה, בבת אחת, התדמית שזוהיה לי על הישראלים.

הייתי רגילה לחשוב שכל הישראלים הם גבוהים מאד, גדולים מאד, עם שערות אדומות ונמשים. אני לא יודעת מניין באה לי תדמית כזאת. אף פעם לא ראיתי ישראלי לפני כן.

ואו ראיתי את הישראלים, ובייחוד את בני עדות המיזרח מהארצות הערביות. הם היו שונים. זה הדחים אותי. איך זה הם דומים לנו, מדברים ערבית? ואיך זה שכחו את כל מה שלמדו בעולם הערבי, ונושאים עכשיו נשק נגדנו?

אחר-כך, באופן הדרגתי, פגשתי בכמה אנשים, ישראלים, והיו לנו שיחות, ויכוחים. עם אחדים לא הסתדרתי, ביגלל חילוקי-הדעות. אחדים הפכו ידידים טובים מאד שלי. אלה שהם שמאליים, או ליברליים. אני יודעת שהם מעטים בחברה הישראלית. אם אני טועה בזה, אשמח להיות טועה. אך אני מאמינה כי הם ילכו ויתרבו, והם יתייחסו אלי כאל יצור אנושי שווה-זכויות, הזכאי לארץ, לחרות ולכבוד.

מה את חושבת שיקרה תחילה — השישי ראויים יקבלו אותך כפלסטינית, או שהגברים הערביים יקבלו אותך כאדם שווה-זכויות?

אני חושבת שמה שיבוא קודם זה שהישראלים יקבלו אותי כפלסטינית. כי במצב הקיים, כשהפלסטינים מפורזים בכל מקום, ואין להם ארץ וחברה אמיתית שאותה אפשר

למדוח שאני לא נראית רצינית, אני מסוגלת לסוג מסויים של רצינות

לשנות ולגבש, איני יכולה למצוא את עצמי, לא כפלסטינית ולא כאשה.

למה היה חשוב לך שספרך יתפרסם בעברית?

זה לא היה הרעיון שלי. זה היה הרעיון של המו"לים. הם חשבו שהישראלים אינם יודעים די על החברה שלנו, ואין הם יכולים לתפוס את החוויות שלנו לגבי הכיבוש וההתנגשות בין שתי האומות. לישראלים אין כימעט כל מושג עלינו.

עלינו לחיות יחד, זה גורלנו. זוהי עובדה. אנחנו חיים כאן, באותו איזור, בארץ הזאת, ועל הישראלים להכיר אותנו.